

Ahmet Tevfik Paşa (Okday) (1845-1936)

Son Osmanlı Sadrazamı olan Ahmet Tevfik Paşa, Ferik İsmail Hakkı Paşa'nın oğlu olup, aslen Kıdımlıdır. 10 Şubat 1845 (2 Safer 1261) tarihinde Üsküdar'da doğdu. Topkapı Sıbyan Mektebi'nde ve Vidin Rüştiyesi'nde okudu. Resmi terceme-i hâlinde, 1274/1858 yılı Eylül ayında on üç yaşındayken askerlik mesleğine dâhil olduğu, sonrasında sağlık sebepleriyle askerlik mesleğinden ayrıldığı ve 1282/1866 yılında Babıali Tercüme Odası'na -maaşsız olarak- girdiği beyan olunmaktaydı. Ahmet Tevfik, 19.yüzyıl Fransız siyaset adamı ve tarihçisi Victor Duruy'un eseri (*Histoire Du Moyen Age/History of the Middle Ages*) *Kurûn-ı Vusta Târih-i Mücmeli*'ni Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme etti.

Diplomasi hayatında; Roma Sefareti İkinci Kâtipliğine -onbeş lira maaşla- tayin olduğu 1288/1872 yılından, Hariciye Nezareti'ne getirildiği 1895 yılına kadar Roma, Viyana (1872), Berlin (1873), Atina (1875) ve Petersburg (1876) elçiliklerinde ikinci kâtiplik ve başkâtiplik görevlerinde bulundu. Roma, Berlin ve St. Petersburg Sefaretlerinde bulunduğu süreçlerde, sefirlere vekâlet etmek üzere geçici olarak maslahatgüzarlık da yaptı. Petersburg Sefareti Başkâtipliğindeyken, yedi sekiz ay sonra, Nisan 1877'de Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmesi üzerine İstanbul'a geldi. Çok geçmeden -altı bin kuruş maaşla- Şumnu'da bulunan merkez ordu-yı hümâyûna, Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşa'nın yanına, politika memuru olarak tayin edildi. Savaşın sonunda tekrar İstanbul'a döndü. 1879'da Atina Maslahatgüzarlığına, 1883'te de 'fevkalâde murahhas orta elçi' unvanıyla Atina Sefaretine tayin oldu. 1885'te, Paris'te kurulan Süveyş Kanalı Komisyonu'nda da görevlendirildi. Ekim 1885'te -otuz altı bin kuruş maaşla- Berlin Sefareti'ne tayin oldu. Atina'da maslahatgüzar iken, 1879'da İsviçreli mürebbiye Elizabeth (Afife) Hanım ile evlendi. Bu evliliğinden üçü erkek üçü kız olmak üzere altı çocuğu dünyaya geldi. Bunlardan, oğulları İsmail Hakkı ve Ali Nuri ve kızı Fatma Zehra hayatta kaldı; biri erkek ikisi kız olmak üzere üç çocuğu ise genç yaşta hayatını kaybetti.

Hariciye Nazırlığı (1895) ve bir süre sonra ilaveten Sıhhiye Nazırlığı (1899) görevini üstlendi. II. Abdülhamit döneminde, 1895-1909 yılları arasında on üç yıldan fazla bir süre, hariciye nazırlığında bulundu. Barış antlaşması için Tophane Kasrı'nda toplanan ve Osmanlı-Yunan Savaşı'na son veren 1897 uluslararası (süfera) konferansına üç ay başkanlık yaptı. Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında Mehmet Sait Paşa, ardından Ağustos 1908'de kurulan Kamil Paşa hükümetlerinde görev aldı. Şubat 1909'da Kamil Paşa hükümetinin düşmesiyle birlikte hariciye nezaretinden ayrıldı. 1908 yılında, Sultan II. Abdülhamit tarafından, Ayan Meclisi üyeliğine atandı. 10 Ocak 1920'de ise, Ali Rıza Paşa Hükümeti'ndeki görevi sırasında Sultan Vahdettin tarafından Ayan Meclisi Reislığı'ne atanacaktı.

6 Nisan 1909 tarihinde Londra Sefareti'ne tayin edildi. Görevine başlamadan, 31 Mart Vakası (R.31 Mart 1325/M.13 Nisan 1909) nedeniyle ortaya çıkan hükümet buhranı üzerine, istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine, 14 Nisan 1909'da -64 yaşında iken- sadarete getirildi. Oğlu İsmail Hakkı'nın da belirttiği üzere, Tevfik Paşa "*bütün memurluğu süresince siyasi boğuşmaların dışında kalmış*"tı. Ne **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'ne ve ne de onun muhalifi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na sokulmuştu; "*tarafsız ve ancak hükümet işleriyle meşgul*" bir devlet adamı olarak tanınmıştı. Bu yüzden de onun sadaretinin "*yatıştırıcı bir tesir husule getireceği*" düşünülmüş olacaktı. Ancak Tevfik Paşa'nın bu ilk sadareti uzun sürmedi. 5 Mayıs 1909 tarihine kadarki sadrazamlık süresi sırasında, Hareket Ordusu, İstanbul'a girerek II. Abdülhamit'i tahttan indirdi ve yerine 27 Nisan'da V. Mehmet Reşat tahta geçti. 2 Mayıs'ta yeni Padişah, kendisini yeniden sadrazamlığa atadı. Tevfik Paşa'nın bu süreçteki kısa süreli sadrazamlığının yükü ağır oldu. Tevfik Paşa **31 Mart Vakası**'nda, Meclis-i Mebusan birinci reis vekili Talat Bey'in de ifade ettiği gibi, "hakikaten memlekete hizmet etti"; fakat kabinenin istifası da zarurî görünüyordu. Padişah değişikliğinden kısa bir süre sonra Tevfik Paşa, sadarettten istifa ettiğinin dördüncü günü, ikinci defa, Londra Sefareti'ne (9 Mayıs 1909) -20 bin kuruş maaşla- tayin edilerek

Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu büyükelçilik görevine devam etti. Londra Sefareti'ne atandığı günlerde hükümet, Sultan V. Mehmet Reşat'ın tahta çıkışını Avrupalı devletlere bildirmek üzere heyetler görevlendirmişti. Tevfik Paşa, Avusturya, Rusya ve Almanya'ya giden heyetin başına getirildi.

Ahmet Tevfik Paşa'nın hatıralarını aktaran torunu Ahmet Şefik Okday'ın dedesine dair kaleme aldıkları arasında, Balkan Savaşları sırasında Londra Büyükelçisi olan Tevfik Paşa'nın savaşın olumsuz ilerleyişine üzüldükçe savaştaki iki oğlunun (Şefik Okday'ın amcası İsmail Hakkı ve babası Ali Nuri'yi) durumundan da kaygı duyduğuna yer verilmekteydi. 1914'te bu kez de Birinci Dünya Savaşı çıktığında, Tevfik Paşa, Londra'dan İstanbul'a üst üste gönderdiği raporlarla, Türkiye'nin güçlü bir İngiltere'ye karşı savaşa girmemesini ısrarla bildiriyordu. Daha Balkan Savaşları'nın yorgunluğu geçmeden yeniden savaş istenmesine taraftar değildi. Bu süreçte, 3 Temmuz 1918'de Sultan Reşat vefat etmiş, yerine Sultan **VI. Mehmet (Vahdettin)** tahta çıkmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda **Mondros Mütarekesi** (30 Ekim 1918)'nin imzalanmasından üç ay kadar önceye denk gelen bu gelişme üzerine, yeni padişahın tahta çıkışını müttefik Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorlarıyla Bulgar Kralı'na resmen tebliğ için Şehzade Abdürrahim başkanlığındaki bir heyetle -ki heyete Ahmet Tevfik Paşa ve oğlu Binbaşı İsmail Hakkı da dâhil olmak üzere— Almanya, Avusturya ve Bulgaristan ziyaretlerinde bulunuldu. Heyet, 1918 yılı Eylül ayında önce Almanya'ya gitti; ancak o tarihte Belçika'da bulunan İmparator II. Wilhelm, heyeti, Alman ordusunun işgali altında bulunan Belçika'da kabul etti. Ardından heyet, Viyana'da İmparator Şarl tarafından samimi bir şekilde karşılandı. Son olarak, Sofya'da Bulgar Kralı Ferdinand'a, Sultan Vahdettin'in cülusu hakkında tebligat yapıldı. Heyet 27 Eylül'de İstanbul'a döndü.

Ahmet Tevfik Paşa, dönüşünde kabineyi kurması yönünde teklif aldıysa da, bu gerçekleşmedi. Mütareke Dönemi (1918-1922)'nin ilk kabinesi **Ahmet İzzet Paşa** tarafından kuruldu. Ahmet İzzet Paşa'nın 8 Kasım'da sadarettten ayrılmasının ardından, Tevfik Paşa 11 Kasım 1918'de ikinci kez sadrazam oldu.

Zor zamanların devlet adamı olan bir siyasî deneyimle de tanınan -ve **Ahmet Reşit (Rey)**'in tanımıyla "afif, müstakim ve muhterem bir zat" olan- Tevfik Paşa ilk defa, 14 Nisan 1909'da II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve Mehmet Reşat'ın cülusu üzerine görevde bırakılmış ve 5 Mayıs 1909'da istifa etmişti.

İkinci kez, 11 Kasım 1918-12 Ocak 1919 tarihleri arasında -Mütareke Dönemi'nde- 2 ay 2 günlük sadareti sırasında, 13 Kasım 1918'de İtilaf (İngiliz, Fransız, İtalyan) -ve Mütareke şartlarına aykırı olarak Yunan— savaş gemileri, Boğazdan geçerek İstanbul limanına gelirken, başkent İstanbul fiilî işgal altında kalmış; iktidardaki Tevfik Paşa hükümeti güç bir duruma düşmüştü. 11 Kasım günü Tevfik Paşa kabinesinin kurulmasıyla Sultan Vahdettin, hiçbir İttihat ve Terakki "kokusu taşımayan bir hükümetle" gelişmeleri karşılamış oluyordu. Tevfik Paşa hükümetinin bir niteliği, başta 73 yaşındaki başkanı olmak üzere, bunun bir "ihtiyarlar kabinesi" olmasıydı. İkinci ve daha önemli bir niteliği, bir "padişah kabinesi" olmasıydı.

21 Aralık 1918'de Vahdettin "zarurî siyasî sebepler" ve müttefiklerin ısrar ve baskısıyla, Mebusan Meclisi'ni feshetti. Bir diğer ifadeyle, hem Mebusan Meclisi'nin *af-i umumi kanununu* ve memleketin inzibatını temin edecek *polis kanununu* bir aydır çıkarmamış olduğu halde, bu meselelerden dolayı hükümeti zor duruma düşürerek *idare-i umura* imkân bırakmaması neticesinde hem de meclisin meşru seçimle iş başına gelmediğine ve mecliste İttihatçıların bulunduğu dair -İtilaf çevrelerince de dâhil olmak üzere- ortaya atılan iddiaların doğurduğu rahatsızlık sebebiyle meclis feshedildi.

Mebuslar Meclisi'nin Padişahın fermanıyla feshedilmesinden yirmi bir gün sonra Tevfik Paşa, hükümetine yönelik

eleştiri ve gelişmelerin olduğu ortamda kabinenin etkin olamayacağı düşüncesiyle kabinesindeki son istenilmeyen kişileri de tasfiye ederek 12 Ocak'ta istifa etse de, 13 Ocak 1919'da kabineyi kurmakla tekrar görevlendirildi. Bu, o tarihte yetmiş dört yaşında olan Tevfik Paşa'nın üçüncü kabinesiydi ve yeni kabinede, İttihatçıların olmamasına özen gösterilmişti. Ancak kabine uzun ömürlü olmadı.

Dolayısıyla üçüncü kez, 13 Ocak-3 Mart 1919 tarihleri arasında 1 ay 21 günlük sadaret süresi oldu. Ahmet Tevfik Paşa'nın 13 Ocak'ta kurmuş olduğu yeni kabine, "bir anlamda eskisinin devamı niteliğinde"ydi; kabinedeki tasfiye birkaç nazırla sınırlanmış, bu durum özellikle kabineden atılacak olan nazırlardan gizli tutulmuştu. Ahmet Tevfik Paşa üçüncü sadaretinden kabinedeki iç bunalımın yanı sıra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ve İtilaf devletlerinin artan müdahale ve baskıları ile sarayla anlaşmazlığa düşmesi neticesinde, 3 Mart'ta sağlık durumunu gerekçe göstererek istifa etti. İttihat ve Terakki mensuplarının tutuklanmaları meselesinden dolayı, **Şura-yı Devlet** Reisi Şerif Paşa ile Adliye Nazırı Arif Hikmet Paşa istifa etmişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, padişaha takdim ettiği üç hükümet listesinde de **Damat Ferit Paşa**'yı iktidara getirmek için çalışmalarında bulunmuştu. Tevfik Paşa, savaş sorumlularının yargılanması için Divan-ı Harb-i Örfi oluşturulması ve yetkilerinin genişletilmesi için padişaha başvurmuş ancak teklifi reddedilmişti. Ayrıca, İtilaf devletlerinin mütarekeye aykırı uygulamalar içine girmesi, tutuklanmalarını istedikleri otuz altı kişinin Divan-ı Harbe verilmesi için baskı yapıp, olmazsa kendilerinin tutuklayacaklarını bildirmeleri, Tevfik Paşa kabinesini daha da yıpratmış; yerine Damat Ferit hükümeti kurulmuştu. **Fethi Okyar**'a göre ise, Sadrazam Tevfik Paşa'nın çabaları, iktidara gelmek kararındaki Hürriyet ve İtilaf muhalefetini tatmin etmemiş, bu kabinesi de ancak elli gün iktidarda kaldıktan sonra 3 Mart 1919'da çekilmişti. Görünürdeki sebep, harb mes'ullerinin muhakeme tarzı ve şekli üzerinde Padişahla aralarındaki anlaşmazlıktı. Tevfik Paşa görüşünde ısrar edince Vahidettin kendisine "İhtiyat kuvveti" dediği Tevfik Paşa'yı feda etmişti.

Tevfik Paşa kabinesinin ardından, Sultan Vahdettin'in eniştesi olan ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yakınlığıyla bilinen Damat Ferit Paşa, 1919 yılındaki üç kabinesiyle 1 Ekim 1919'a kadar iktidarda kaldı.

Tevfik Paşa, Paris'te toplanan barış konferansına bir heyetle birlikte, murahhas olarak gitti. Osmanlı Hükümeti'nin 1 Haziran 1919'da konferansa davet edilmesinden sonra, 3 Haziran tarihli Meclis-i Vükela toplantısında, Damat Ferit Paşa ve Meclis-i Vükela'ya memur Tevfik Paşa'nın Paris'e gönderilmesi kararlaştırıldı. Böylece, siyasî tecrübesi olmayan Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki heyete, ikinci murahhas olarak Tevfik Paşa da dâhil edildi. Sadrazam Ferit Paşa 6 Haziran 1919'da Paris'e gitmek üzere hareket ederken, Tevfik Paşa ise rahatsızlığından dolayı gecikmeli olarak yola çıkabildi. Tevfik Paşa'nın refakatinde, oğlu Kurmay Binbaşı Ali Nuri ve Hariciye Nezareti Umum İdare Müdürü Şevki (Berker) de vardı. Tevfik Paşa Paris'e ulaşmadan önce yani Türk heyetinin tamamı hazır bulunmadan, 12 Haziran'da Paris'e ulaşan Damat Ferit Paşa'nın, hazırladığı ve Türk taleplerini kapsayan muhtırayı -heyetindeki üyelere dahi danışmadan- alelacele konferansa iletmesi, Tevfik Paşa ve heyetteki diğer murahhasların rahatsızlık duymasına neden oldu. Tevfik Paşa'nın da dâhil olduğu Damat Ferit başkanlığındaki heyet, Paris'ten ve İtilaf Devletleriyle olan görüşmelerden olumlu bir sonuç alamadan ülkeye dönecekti.

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Haziran 1919'da **Paris Barış Konferansı**'nda yaşadığı hezimet, ülke gündemini sarstığı gibi, 20 Temmuz'da ikinci kabinesinin istifasına da neden oldu; ancak 21 Temmuz'da Padişah tarafından, yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Tevfik Paşa, bu üçüncü kabinede de, Padişahın ısrarı üzerine, Meclis-i Vükela memurluğu görevini üstlendi ve 13 Ağustos 1919'a kadar sürdürdü. Tevfik Paşa'nın bir diğer Meclis-i Vükela görev atanması ise 11 Ekim 1919'da, yani Damat Ferit Paşa'nın istifası üzerine 2 Ekim 1919'da kurulan **Ali Rıza Paşa**

kabinesi döneminde oldu. Ali Rıza Paşa, 1920’de ise Salih Hulusi Paşa, tekrar Damat Ferit Paşa kabinelerinin birbirlerinin ardından iktidara gelmeleri sürecinde, Tevfik Paşa’ya yeniden sadrazam olması için birçok kez teklif edilmesine rağmen bu tekliflere olumlu cevap vermedi.

Nisan 1920’de **San Remo Konferansı**’nda alınan karar gereğince, İtilaf Devletlerince hazırlanan barış şartlarının Türklere sunulması için Osmanlı temsilcilerinin 10 Mayıs’ta Paris’te bulunmaları Babıali’ye resmen bildirildiğinden; Ayan Meclisi Reisi Ahmet Tevfik Paşa’nın başkanlığında bir heyet, Paris’teki barış konferansına katılmak üzere görevlendirildi. Tevfik Paşa, 4. Damat Ferit Hükümeti (5 Nisan-30 Temmuz 1920) zamanında San Remo’da belirlenen barış şartlarını görüşmek üzere 1 Mayıs 1920’de Paris’e gönderilen Osmanlı heyetine başkanlık etti. İtilaf Devletlerince hazırlanan ağır barış şartlarının Osmanlı Devleti için kabul ve imza edilemez olduğu hususunda kararlı bir duruş sergiledi.

10 Ağustos 1920’de, **Sevr Barış Antlaşması**, 5. Damat Ferit Paşa kabinesinin temsilcileri tarafından imzalandı; ancak barış antlaşmasının -rejime göre— onaylanıp yürürlüğe girmesi için, parlamentoda görüşülmesi gerekmektedir; fakat antlaşma imzalandığı tarihte Mebusan Meclisi bir süredir kapalıydı.

Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğindeki Millî Mücadele’nin kararlı duruşu ve TBMM Hükümeti’nin etkin milli politikası karşısında Sevr’in kesinlikle reddedilmesi ve bu ağır antlaşmayı imzalayan 5. Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin 17 Ekim 1920’de çekilmesi üzerine, Ahmet Tevfik Paşa 21 Ekim 1920’de son Osmanlı Sadrazamı oldu.

Ahmet Tevfik Paşa’nın, 21 Ekim 1920-4 Kasım 1922 tarihleri arasında 2 yıl 14 günlük sadaret süresi oldu. Bu son hükümeti, “sadrazamlar hükümeti” olarak da bilinmekteydi. Tevfik Paşa’nın kendisi dâhil dört sadrazamı içeren bu hükümet, Damat Ferit Paşa dışında Mütareke Dönemi’nin tüm sadrazamlarını bünyesinde bulundurmaktaydı. Bu son hükümet İngilizlerin gözünde, bir “uzlaşma hükümeti (*ministry of conciliation*)” olarak görülmekte; aynı zamanda, Sadrazam Tevfik Paşa ve oğullarının, Millî Mücadele’ye karşı yoğun bir sempati beslediğine (*credited with strong Nationalist sympathies*) de dikkat çekilmekteydi.

Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa’nın sadareti süresince, Ankara’daki TBMM Hükümeti ile muhtelif vesilelerle temasa geçildi. Özellikle **Londra Konferansı** (21 Şubat-12 Mart 1921), Millî Mücadele güçlerinin doğuda Ermenilere karşı kazandıkları başarı ve **Gümrü Antlaşması** (Aralık 1920), batıda ise Yunanlılara karşı kazanılan **I. İnönü Muharebesi** (Ocak 1921) sonrasında TBMM Hükümeti temsilcisinin de çağrıldığı, nazik bir zamanlamaya sahipti.

Londra Konferansı öncesinde, Sadrazam Tevfik Paşa’nın 27 Ocak 1921 tarihinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı telgrafta; 25 Ocak’ta Paris’te toplanan konferans tarafından alınan kararlar gereğince, Doğu meselesinin çözümünü görüşmek üzere 21 Şubat’ta Londra’da İtilaf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden oluşan bir konferansın toplantıya çağrılacağı; Osmanlı Hükümeti’ne gönderilecek davet için, Mustafa Kemal Paşa’nın veya Ankara’ca kendilerine gerekli yetki verilmiş olan delegelerin, Osmanlı heyeti arasında bulunmasının şart koşulduğu haberi verilmekteydi. Bu kapsamda TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Tevfik Paşa’ya, 27, 28, 30 Ocak’ta yazdığı telgraflarla, gereken ve benimsenip uygulanması zarurî olan bütün hususlara açıklık getirmiş; buna göre, millî iradeye dayanarak Türkiye’nin mukadderatını elinde tutan “meşru ve müstakil tek hâkim kuvvet” in TBMM olduğu, **Teşkilat-ı Esasiye Kanunu**’nun 20 Ocak 1921’de Meclis’ten çıkmış olduğu vurgulanmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa’yla yaptığı 28 Ocak 1921 tarihli yazışmada şu cümlelere yer veriyordu: “Yüksek

şahsiyetleri gibi, bütün bir ömrü bu millet ve memlekete aralıksız değerli hizmetlerde bulunmuş saygıdeğer bir devlet adamına, bütün geçmişteki hizmetlerinizi tamamlayıp taçlandırarak müstesna ve tarihi bir fırsatın çıktığına inanıyoruz. Biz tam bir birlik içinde hareket etmek istiyoruz. Dolaylı olarak davet edildiğimiz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki hey'etin ne büyük sakıncalara yol açtığını tamamiyle takdir buyurduğunuza eminiz". Bunun için Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'dan, memlekette millî iradenin kendini gösterdiği tek yer olan TBMM'yi tanıdığını resmen ilan etmesi gerektiğini belirtiyordu. İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından yapılan tebligat gösteriyordu ki, İstanbul'dan gidecek olan delegeler heyetinin Londra Konferansı'na katılabilmesi, ancak onun Ankara Hükümeti tarafından tam yetki ile görevlendirilmiş delegeleri de içinde bulundurması şartına bağlıydı. Böylece, İtilaf Devletleri, Türkiye adına barış görüşmelerine katılacak delegelerin ancak TBMM Hükümeti tarafından gönderilebileceğini yeteri kadar açıklıkla itiraf etmiş oluyorlardı. Bu bakımdan Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'ya, "fiilî ve hukukî olarak memlekette tek meşru hükümet olan" TBMM Hükümeti'nin ortaya koyduğu esasların kabulünü kolaylaştırmak için, "bize katılmak suretiyle durumunuzu düzeltmenizi ve tespit buyurmanızı, tarih ve millet karşısında yüklenmiş olduğumuz görev ve yetkiye dayanarak teklif ederiz" diye yazmaktaydı.

Londra Konferansı'na, Sadrazam Tevfik Paşa İstanbul Hükümeti'ni temsilen katılırken TBMM Hükümeti'ni ise Hariciye Vekili **Bekir Sami (Kunduk)** temsil etti. 21 Şubat'ta başlayan Londra Konferansı'na Türk delegeleri 23 Şubat'ta katıldı. Konferansta, sağlığı yerinde olmamasına ve ilerleyen yaşına rağmen üzerine düşen sorumluluğu yerine getiren Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa ilk sözü aldı ve ardından sözü Bekir Sami başkanlığındaki Ankara heyetine bıraktı. Böylece konferansta, iki başlı (*dual*) bir şekilde İstanbul-Ankara ikiliğinden çıkar sağlama gayretinde olan ve hatta bu vesileyle Anadolu'yu İstanbul'un hâkimiyetine sokmak için bir durum yaratma peşinde olan İtilaf politikalarına karşı, iki heyet arasında bir uyumun sergilenmesi mümkün oldu. Bekir Sami tarafından **Misak-ı Milli**'nin konferans sürecinde dile getirilmesi Türkiye için önemli bir aşamaya işaret ediyordu. Ancak Yunanlılar tekrar saldırıya geçtikleri için, bir cevap alınmadan, konferans sonuçsuz kaldı. Ahmet Tevfik Paşa, 14 Nisan 1921'de oğlu İsmail Hakkı ile birlikte İstanbul'a geri döndü. Sadrazamın konferanstaki tutumu, Padişah ve saray çevresinde ve İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcileri arasında özellikle de İngilizlerce pek de memnuniyetle karşılanmayacaktı.

Ahmet Tevfik Paşa'nın sadareti yıllarında oldukça yoğun iç ve dış politika gündemi yaşanmış ve zor anlarda iktidara davet edilen bu yaşlı, deneyimli ve ılımlı sadrazamın uzlaştırıcılığına dair beklentiler de yüksek olmuştu. Son sadareti döneminde, 1922'de Paris Konferansı'nda İtilaf Devletleriyle barış şartları hakkında görüşmeler de gerçekleştirildi. Ayrıca, Tevfik Paşa, bazı sosyal yardım kurumlarının başkanlığını da üstlenmişti. Dürüstlüğü ve doğruluğu ile herkesin hürmetini kazanmış olan Paşa, Sultan Vahdettin tarafından hem **Hilal-i Ahmer Cemiyeti** hem de **Himaye-i Etfal Cemiyeti** başkanlıklarına getirilmişti. Tarafından yürütülen başkanlıklardan birisi de "Harikzedegan Komisyonu Başkanlığı"ydı. Damat Ferit Paşa kabinesinde Ayan Meclisi Reisi iken ve son sadrazamlığı döneminde de yürüttüğü bu görevde de yine halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmişti.

11 Ekim 1922 tarihli **Mudanya Mütarekesi**'nin ardından yapılacak olan barış konferansı görüşmelerine hazırlık sürecinde, **Saltanatın 1 Kasım'da kaldırılması**nın ardından, son Tevfik Paşa kabinesinin görevi 4 Kasım'da son buldu.

Oğlu Ali Nuri Okday'a göre, babası "ölen bir saltanatın mezar taşını" taşımıştı. Oğlu İsmail Hakkı Okday da, babası Tevfik Paşa'nın, onu yetiştiren halasından da aldığı eğitim ve terbiye ile Osmanlı Devleti'ne son dakikasına kadar hizmet etmiş ve memlekete olduğu kadar Padişaha da sadakat ve doğrulukla hizmet ederek bihakkın "Son Sadr-ı

azam" olduğuna dikkat çekmekteydi.

Tevfik Paşa'nın yirmi bir gün süren ilk sadareti II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi hadisesine, ikinci sadareti düşman donanmasının İstanbul'u işgaline ve son sadareti de devletin çöküşü ve saltanatın kaldırılmasına rastladı. Tevfik Paşa namuslu, memuriyet hayatında son derece dürüst, muamelede sabırlı, açık sözlü ve doğru bir kimse idi. Herkes tarafından sayılır ve kendisine güvenilir idi. En kritik anlarda sadarete getirilmiş olması bu meziyetleri dolayısıyla idi.

Mütareke Döneminde Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, toplam olarak iki buçuk yıla yakın bu makamda kaldı. 1923'te **Cumhuriyet'in ilanı**ndan sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olarak on üç yıl İstanbul'da yaşadı. 7 Ekim 1936'da 91 yaşında vefat etti. Tevfik Paşa'nın naaşı, Ortaköy sırtlarındaki Yahya Efendi türbesinin haziresine defnedildi. 1971 yılında ise, oğlu Ali Nuri Okday tarafından, İstanbul Edirnekapı Şehitliği'ndeki aile kabristanına nakledildi.

Hatıratı, hayat hikâyesini de içeren bir şekilde, torunu Şefik Okday tarafından "Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa" (1986) adıyla yayımlanmıştır.

Neşe ÖZDEN

KAYNAKÇA

BOA, HR.SAİD 25-9, Hariciye Sicill-i Ahval Müdüriyeti, (1340.Ca.13); BOA, DH.SAİD, Sicil Cild:2, Varak:1008, (2 Zilhicce 1302).

FO371/6469/E5233/1/44, Robeck'ten Curzon'a, 27 Nisan 1920; FO371/5057/E13177 ve E131178/3/44, Robeck'ten Curzon'a, 21 Ekim 1920; FO800/240 (Ryan Özel Evrakı- *Ryan's Private Papers*), Robeck'ten Curzon'a, 26 Ekim 1920; FO371/5172/E14558/262/44, Askeri İstihbarat Raporu (MI), 22 Kasım 1920.

Ahmed İzzet Paşa, **Feryadım**, Nehir Yayınları, İstanbul 1992.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi Kültür Dizisi, İstanbul 1976.

ATATÜRK, M. Kemal, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, 3.baskı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, DTCF Basımevi, 1981.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk 1919-1927**, (bugünkü dille yayına haz. Z. Korkmaz), 31.baskı, ATAM Yayınları, Ankara, 2013.

BEYDİLLİ, Kemal, "Ahmed Tevfik Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul 1989, s.139-140.

BİREN, Mehmet Tevfik, "**Bir Devlet Adamının**" **Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, yayına haz. F. R. Hürmen, C.2, Arma Yayınları, İstanbul 1993.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar: Büyük Zaferden Lozan'a**, haz. O.S.Kocahanoğlu, C.I, Temel Yayınları, İstanbul 2002.

ÇAVDAR, Necati, **Üç Devrin Mazisi: Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa**, Berikan Yayınevi, Ankara 2016, 528 s.

ÇAVDAR, Necati, "Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti", **History Studies**, C.3, S.1, 2011, s.69-82.

ÇETİN, Nurten, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, ATAM Yayınları, Ankara 2015, 607 s.

ÇETİN, Nurten, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.2, S.4, 2012, s.107-127.

DANIŞMEND, İsmail Hami, **Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vak'ası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1961.

DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1969.

GÜNEŞ, İhsan, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler: Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Hüseyin Kazım Kadri, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım**, haz. İ.Kara, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, C.XI, İstanbul 1950, Milli Eğitim Basımevi, s.1704-1762; C.XII, İstanbul 1951, Milli Eğitim Basımevi, s.1761-1762.

İNAN, Arı, "Son Sadrazam Tevfik Paşa ve Oğulları", **Tarih ve Toplum**, S.5, İstanbul 1984, s.55-60.

KOLOĞLU, Orhan, **Son Sadrazam. Milli Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

KUNERALP, Sinan, **Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)**, İsis Yayınları, İstanbul 1999.

OKDAY, İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınları, İstanbul 1994.

OKDAY, Şefik, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, İstanbul, Ata Ofset, 1986.

OKDAY, Şefik, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, İstanbul, Sema Matbaacılık, 1988.

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Yayına haz. C.Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

PAKALIN, Mehmed Zeki, **Son Sadrazamlar ve Başvekiller**, C.1-5, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1940-1948.

PAKALIN, Mehmed Zeki, **Sicill-i Osmani Zeyli**, C.XIX: Tevfik Paşa-Zühdü Paşa, TTK Yayınları, Ankara 2009.

REY, Ahmet Reşit, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)**, Yayına haz.N.Özmel Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Rıza Tevfik, **Biraz da Ben Konuşayım**, yayına haz. A.Uçman, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

SİMAVİ, Lütfi, **Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim**, İstanbul, Matbaa-yı Osmaniye, 1340 (1924).

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, **Görüp İştittiklerim**, TTK Yayınları, Ankara, TTK Basımevi, 1949.

YAMAN, Ahmet Emin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sadr-ı Azamlık (1876-1922)**, Ankara, A.Ü.Basımevi, 1999.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-tevfik-pasa-okday-1845-1936/?pdf=3883> adresinden eriřilmiřtir